

УДК [82.02=161.2:7.035]:801.631.5

ПОГРАНИЧНЕ СХІДНЕ В ПОЕТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Ірина ПУПУРС

*Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України,
відділ компаративістики,
вул. М. Грушевського, 4, Київ-1, 01001, Україна,
e-mail: arendarenko27@rambler.ru*

Проаналізовано з позицій літературознавчої імагології *Пограничне Східне* в поетиці українського романтизму – *Кримське, Ногайське, Мусульманське*. Досліджено геокультурне й релігійне імаго, типово орієнталістські перцепції («Схід – екзотика», «Схід – ворог»), етнічний характер кримських татар і ногайців.

Ключові слова: *Пограничне Східне*, український літературний романтизм, *Кримське, Ногайське, Мусульманське*, геокультурне й релігійне імаго, типово орієнталістські перцепції («Схід – екзотика», «Схід – ворог»), етнічний характер.

У літературі європейського романтизму значне місце займає *Пограниччя Східне*, котре складається з різних варіантів, породжених надзвичайно несхожими між собою культурами – давньоєгипетською, біблійною, індійською, мусульманською, кавказькою, кримсько-татарською, степовою (кочівною) та ін. Водночас для англійської, французької, російської, української та інших європейських літератур характерні власні географічні, історико-політичні й культурні пріоритети *Пограниччя Східного*. При цьому одні варіанти *Пограниччя Східного* були лідерами та відіграли вирішальну роль у формуванні національної моделі «романтичного орієнталізму», інші – не мали такого поширення й такого впливу, а деякі – маргінальні, редуковані або зовсім відсутні.

Основними формоутворюючими українського романтичного орієнталізму стали варіанти *Східного*, пограничного із *Українським*, як-от *Степове (Кочівне, Ногайське)*, *Кримське* й пов'язане з ними *Мусульманське*. Відразу ж варто зауважити, що в різні часи, у тому числі й у добу романтизму, російські, польські та інші європейські соціуми орієнталізували *Українське* й сприймали його як східне порубіжжя. Приміром, «у польській літературі уявлення про Україну як про варварське східне прикордоння, – зазначив Мирослав Шкандрій, – зародилось у XVI ст. і зберігалось протягом XVII–XVIII ст.» [10, 30]. Такі рецепції не типові для українського романтизму, де почасти *Українське* протиставляється *Пограничному Східному*. Останнє ж репрезентується подібно до латиморівського фронтиру¹ і становить собою таку собі романтизовану зону інтенсивної воєнної, культурної та економічної взаємодії між *Своїм (Українсько-*

¹ Поняття «фронтиру» як зони інтенсивної взаємодії різних культур увів до наукового вжитку Овен Латимор 1940 року.

Слов'янським, Православним, Європейським) та *Чужим (Кримсько-татарським, Ногойським і Турецько-османським, Мусульманським, Східним)*.

Воєнні й мирні контакти з азійськими народами Великого Степу й Криму були константою української історії, інтерес до якої надзвичайно підвищив в епоху романтизму, призвівши до появи великої кількості художніх творів на історичну тематику. У них і виринали образи *Пограничного Східного* як частини історичної декорації (часів правління кримського хана Девлета I Гірея (1530–1577) – «Кудеяр» Миколи Костомарова; першої половини XVII століття: за правління османських султанів Османа II (1618–162) – «Маруся Богуславка» Пантелеймона Куліша й Ібрагіма I (1640–1648), «Турецькі бранці» Ізидора Воробкевича та ін.). При цьому авторське уявлення про це *Інше* формувалося через рецепцію інших гетеро-іміджів, почерпнутих з історичної літератури й фольклорних джерел. Щодо народнопоетичних претекстів, то найперше саме з українських історичних дум і пісень вітчизняні романтики переносили репрезентації Сходу у свої літературні твори. Це відзначено й у статті «Шляхи засвоєння Сходу в українській літературі» Ієремії Айзенштока: «Романтична поетика вимагала екзотики, – чи то локальної, чи то історичної; українсько-татарські історичні взаємини давали для цього великий та придатний матеріал. Проте, романтичного захоплення минулим було більше, ніж відповідних матеріалів для відтворення цього минулого. За такі матеріали найчастіше ставали історичні пісні та думи...» [1, 196]. Яскравою ілюстрацією подібної комбінації копійованих і переосмислених фольклорно-історичних образів *Пограничного Східного* є «Турецькі бранці» І. Воробкевича, де маємо перекази історичної праці С. Велеса й стилізації українських народних пісень. У «Загальних замітках про оповідання Із. Воробкевича» Осип Маковей писав: «Воробкевич сам каже, що се оповідання він оснував на історичних переказах, котрі вичитав у книжці д-ра Sigm. Wallace. Справді, в записях Воробкевича найшовся цілий уступ, виписаний з праці Wallace, про султанову подругу Тгаран і її брата Юсуфа...» [7, 402]. Пісні І. Воробкевича «Що ся в полі забіліло...», «Сердешну Івгу взяли...», «Косо моя жовтенькая...» репрезентують *Пограничне Східне (Кримсько-татарське)* як загарбницьку й жорстоку силу: «Що ся в полі забіліло, // Ой чи гуси, чи лебеді? // Тепер гуси не літають, // А лебеді не плавають; // То Татари полон женуть: // Один полон з жіночками, // Другий полон з дівочками, // Третій полон з діточками» й т. п.

Пограничне Східне «Татарських набігів...» («Татарских набегов...») Григорія Квітки-Основ'яненка – це насамперед Кримське ханство XVII століття, художній образ якого створено на основі українських фольклорних джерел (анекдотів про українську татарофобію та ін.) і споминів очевидців про козацько-татарські сутички. У монографії Є. Вербицької «Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко: Нарис життя і творчості» зазначено, що ще «з дитинства наслухався Григорій Федорович розповідей про героїчну боротьбу слобожан проти нападів татар» [2, 4]. Відомо, що його прадід Григорій Квітка, полковник Харківського полку, брав активну участь у боротьбі проти кримських татар. Мабуть, користувався Г. Квітка-Основ'яненко й літописом своєї родини, в якому містилися деякі відомості щодо історії відносин Росії й Кримського ханства. Підтвердженням останнього слугує цитата з листа етнографа Вадима Пассека

до Ізмаїла Срезневського, надрукованого в «Русской старине» за вересень 1893 року: «Коли б ви могли ще попросити в Г. Ф. Квітки їхній *літопис*, щоб виписати декілька слів, а саме про війни з кримцями...» [цит. за: 2, 53].

Одними з основних об'єктів дослідження імагології є іміджі, кліше, стереотипи, котрі визначають ставлення національної культури стосовно *Іншого (Чужого)*. Німецький учений М. Фішер відзначав, що іміджі можуть бути як національними кліше, наближеними до стереотипів («імаготипів або імаготипної системи»¹), так і складними образами, котрі об'єднують у собі різні образи *Чужого*. Власне, романтизоване *Пограничне Східне* було сформоване завдяки індивідуальних гетеро-іміджів, які ґрунтувалися на геокультурному й релігійному імаго, що висвітлювалися крізь типово орієнталістські перцепції (Схід – ворог, Схід – екзотика).

Виписуючи геокультурне імаго *Пограничного Східного*, українські романтики намагалися продемонструвати його природно-географічний портрет, етнічну винятковість, оригінальність культури. Для цього використовували певний набір образів і артефактів: природно-географічних (Бахчисарай, Кафа, Козлов, Чорне море, кримські гори, ріка Альма та інше), архітектурних (мінарет, турецька фортеця, шатра й намети та інше), етнографічних (шовковий халат, чалма, кумис, гарем та інше), соціально-політичних (хан, мурза, імам та інше). Ці уособлення *Пограничного Східного* або лишень згадували заради достовірності придуманого місцевого колориту, або досить детально виписували, що відіграло важливу роль у композиції. «Можна сказати, – процитуємо Ю. Кочубея, – що такі орієнталістичні ознаки з часом ніби створюють канон, і вже твір про Схід не уявляється і не сприймається, якщо у ньому немає очікуваних обов'язкових орієнтальних деталей...» [6, 134]. Важливу роль у житті кримських татар відіграло мусульманство, й тому геокультурне імаго *Кримського* майже завжди обрамляли або доповнювали релігійним (*Мусульманським*).

Приміром, геокультурне й релігійне імаго *Кримського* Г. Квітки-Основ'яненка складається з епізодичних згадок про гаремні традиції, про татарські забави («едят жирных баранов, бегают на конях, кидают *джырыт*»), моду («так голова была обрита наголо по татарской моде»), декількох образів і мотивів із Корану (рай Магомета, сім небес, гурія), пари татарських слів («иншаллах» та ін.) і традиційного тропа орієнтального поетичного мистецтва («а одна между ними как полная луна, поднимающаяся и не светящая, и только видимая в густом тумане...»).

Деталізованим виявляється геокультурне імаго *Пограничного Східного* в «Кудеярі» М. Костомарова. По-перше, це геокультурні складники *Кримського* із постійними домішками *Мусульманського*: Кафа, Бахчисарай, мінарети, турецька фортеця, зелені тополі, чинари, скелясті гори, Чорне море, кримський хан, кримський юрт, кримські мурзи й беї, курултай, тат-агас, кадї-аскер, Акмамбет та ін.

По-друге, це геокультурні елементи *Турецько-османського* як присутнього на території Кримського ханства, частини Османської імперії. Репрезентовано це *Східне* передусім за допомогою адміністративних одиниць: беглербег, санджакчей та ін. До речі, іміджі *Турецько-османського* як *Пограничного Східного* у контексті *Сербського*,

¹ М. Фішер запропонував уживати ці поняття замість терміна «стереотип».

Грецького, Болгарського та іншого Південноєвропейського, завойованого османами, типові для української літератури доби романтизму («Киртчали», «Празник у Такові» Юрія Федьковича, «Як пігнали новобранців...», «Гостинець з Боснії», «Гусляр», «Помста чорногорця» І. Воробкевича, «Канари» Якова Щоголева, «Сербська пісня» Степана Руданського та ін.).

По-третє, геокультурне імаго *Пограничного Східного* «Кудеяра» – ландшафтні й етнографічні особливості *Ногайського*: степ, солончаки, пасовиська, коні, воли, вівці, кочовища, кибитка, овчина.

В основі ж *Релігійного імаго* (*Мусульманського*) – а) поетика Корану; б) мінарети й мечеті; в) муфтії, імам, улеми; г) молитви й звернення до Аллаха. Особливо яскраво презентовано *Мусульманське* в останніх абзацах Костомарової повісті – монолозі Девлет-Гірея, котрий милується спаленням Москви: «О пророк! Как истинны слова твои! Какой безумец, смотря на сие, дерзнет усомниться в том, что ты вещал не от Бога. Вот жребий отвергающих откровение Мугаммеда... Мугаммед велик и правдив! Мы пришли в страну неверных, чтобы сузить их пределы, да сбудется сие слово Корана. День суда постиг врагов наших. Слои огня под ногами их, слои огня над их головою. Тень черного дыма станет им мраком Эблиса: она не защитит их от столпообразного пламени, предвестника вечного огня Альготаны...» [5, 347].

Власне, геокультурне й релігійне імаго інформаційно живить і конкретизує типово орієнталістські перцепції («Схід – екзотика», «Схід – ворог»), котрі гармонійно влилися в український романтичний орієнталізм і стали неодмінними елементами його поетики.

Нагадаємо, що «Схід – екзотика» є першорядною європейською перцепцією щодо східних країн, яка стала ще задовго до романтизму традиційною для творів орієнтального спрямування. Особливо ж актуалізувався інтерес до Сходу як до джерела екзотики після виходу у світ перекладу «Тисячі й одної ночі» А. Галлана (1704–1717). Відтоді почалася й поступова зміна європейського ставлення до східної екзотики, що зумовило появу романтичної екзотичності. Французький учений М. Родінсон зауважив, що «романтична екзотичність [...] виникла не через якусь зміну контактів між Сходом і Заходом, а радше від зміни всередині західних чуттєвостей. Це було не лише схильністю до ескапізму: наразі акцент робився на найбільш одиничних, індивідуальних концепціях і зображеннях чужоземного» [12, 52].

Романтичну екзотичність створювали переважно за допомогою нової для європейців інформації: геокультурних образів, іншомовної лексики тощо. На цьому наголошував і Мішель Фуко, який запропонував розглядати екзотичне як *épistémè* («сукупність знань»). Тобто романтизоване геокультурне імаго *Пограничного Східного* як «сукупність знань» продукувало і його екзотичну матрицю.

Épistémès з великою сукупністю екзотичних одиниць характерні для *Пограничного Східного* «Кудеяра». М. Костомаров намагався зробити зрозумілими екзотичні предмети та дійства, подаючи розлогі описи й коментарі, проводячи аналогії й паралелі. Приміром, завжди в його тексті маємо пояснення орієнтальної номенклатури або термінології: «когда его привели к допросу пред верховного судью, кади-аскера», «решили вершить важное дело о заговоре на жизнь хана в курилтае, или ханском совете», «хан произвел его в сан

тат-агасы, начальника над кримськими християнами» й т. п. Костомарівські описи декору помешкань, одягу та іншого етнографічно-побутового *Кримського* або *Турецько-османського* зачасти презентуються як «екзотика розкоші»: «И во сне не виделось Кудеяру такой роскоши, в какой он очутился... его обули в сафьяновые сапоги, расшитые золотом... к черному кожаному поясу прицеплена была на серебряной цепи сабля в серебряных ножнах, с золотым эфесом, в котором блистал дорогой изумруд... его плечи покрывал темно-красный шелковый халат с висячими золотыми пуговицами; мускулистую шею казака украшала золотая цепь, сделанная в виде жгута, а его голову прикрывала черная баранья шапка с золотым пером. Кудеяра поместили в трех покоях ханского дворца; стены их были обвешены, а пол устлан персидскими коврами; вдоль стен стояли низенькие диваны, обитые красным тисненным сафьяном; разноцветные стекла, вставленные в полукруглые оконные рамы, разливали мягкий, приятный полусвет» [5, 217].

Натомість *Ногайське* презентується як «екзотика дикунства» (у цьому випадку, це примітивний кочовий спосіб життя): «Здесь, по степи, изобильной солончаками, перемешанными с богатыми пастбищами, сновали многочисленные кочевья ногаев; там и сям появлялись и исчезали огромные купы кибиток, сделанных из тростника и покрытых кожами и рогожами; около них паслись стада волов, овец и преимущественно конские табуны... ногаи оставались в первобытном виде, не сеяли хлеба, не заводили садов и огородов, не строили домов, не занимались ремеслами, всегда на конях, всегда в одной и той же овчине с тою разницею, что летом одевали ее шерстью вверх...» [5, 231].

Але в українській літературі доби романтизму основною перцепцією *Пограничного Східного* стала не «Схід – екзотика», а «Схід – ворог». Це цілком зрозуміло, оскільки у минулому на Україну неодноразово зробили воєнні експансії із *Пограничного Східного*, й протягом століть у свідомості українця закарбувався образ цього регіону як ворожого, небезпечного, пов'язаного із духовно-релігійним насильством, фізичними знущаннями й смертю. Таке сприйняття *Пограничного Східного* наявне у творчості майже всіх українських преромантиків і романтиків (Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, П. Куліша, Ю. Федьковича, М. Костомарова, І. Воробкевича та ін.). Приміром, Г. Квітка-Основ'яненко на початку «Татарських набігів...» описав досить сумну перспективу татарської бранки: «Что ожидает ее в жизни? Вечное рабство, неволя, унижение, поругание!.. Забудет веру святую, ни от кого и ниоткуда никакой помощи, отрады!..» [4, 528]. У вірші «У тієї Катерини» Т. Шевченка славного запорожця Івана Голого посадили на кіл у Козлові (Євпаторія). «Позліталися невірні, як хижі орли до Бахчисараю, а звідси мов саранча чорною хмарою пустилися на нашу Україну. Куди поганці йшли, там вже і трава не росла, скрізь плюндрували, палили та мордували, та забирали у полон бідних» [3, 6] – цитата з «Турецьких бранців» І. Воробкевича.

До речі, у військовій опозиції *Пограничне Східне – Українське*, перше є агресивним і нападаючим, а друге – захисним. Цю специфіку українського «орієнталізму» слушно підмітив Ю. Кочубей: «Ми не спостерігаємо агресивності українців у ставленні до східних сусідів, позиція їх цілком захисна. Зовсім не йдеться про якісь завойовницькі наміри. Можна знайти мотиви молодечтва, помсти, відданості своїй релігії, втечі з полону, але ніколи не йшлося про захоплення чужої території, землі» [6, 136].

«Історія літератури, – зауважив Дж. Ліерсен, – є формою вивчення достовірного національного характеру як відображеного у своїй історії культури» [11, 19]. При цьому «національний або етнічний характер» виражається як стереотипами (імаготипами), так й іміджами (імаго), та з часом трансформується, але завжди зберігає своє структурне ядро. Звичайно, більшої зміни зазнають національні (етнічні) іміджі, а не стереотипи. Уже згадуваний Дж. Ліерсен убачав причину таких трансформацій не в тому, що змінювалася природа імаго, а в тому, що в різні історичні періоди змінювалося ставлення *Чужого* до тієї чи іншої нації (етносу).

Українські романтики створювали «етнічний характер» *кримських татар* і *ногайців* за допомогою етнографічно-психологічних імаго та імаготипів щодо характерних особливостей темпераменту, вдачі й рівня інтелекту цих етносів. Широковживаним і пріоритетним в українській романтичній літературі є негативний, фольклорно-історичного походження, імаготип *кримських татар* і *ногайців*, які фігурували під спільними найменуваннями – «татари», «орда», «бусурмани», «поганці», як агресивних, жорстоких і безжальних нелюдів, грабіжників. Приміром, у «Розбійнику» С. Руданського – «орда лиха», «татари батька полонили»; у «Турецьких бранцях» І. Воробкевича – «невірні, як хижі птахи», «люта орда», «лютий Татарин» і водночас конкретизується татарська жорстокість («хто з безталанних бранців не здужав далі йти, тому устроить лютий Татарин кинджал у серце, відріже із рук ремінь і лишить нещасного серед степу на поживу орлам та сіроманцям» [3, 7] і т. п. У «Татарських набігах...» Г. Квітки-Основ'яненка «татари» є не тільки немилосердними вбивцями («родителей как старых людей татары не увели, а положили на месте»), грабіжниками («лучшее взято; ненужное, тяжелое перебито, переломано, перепорчено»), але й обачливо-опасливими («лишь татары увидят догоняющих их казаков и в значительнейшем против себя числе, так оставляя все, улепетьвают сколько есть рыси в лошадях...») і підприємливими («нередко и один татарин делал большие беды: нападая на встречного, он отбирал у него все и самого его тащил с собою; то же делал с другим подмеченным им, и если новый пленный по расчетам был для него выгоднее, он прежнего заколет, бросит, а нового возьмет и в путь, пока так же не случится ему обменять на выгоднейшего» [4, 523]).

Досить непривабливим і негативним виявляється «етнічний характер» українсько-романтизованих *ногайців*. Це дикуни, які ведуть кочовий спосіб життя, ледачі, дурнувати, погані скотарі, ненавидять ані розумову, ані фізичну працю, але разом із тим достатньо войовничі й постійно вчиняють грабіжницькі набіги. Приміром, ось як цих мешканців степу зображено у М. Костомарова: «ногаи оставались в первобытном виде... равнодушные к холоду и зною, не терпели они никакого труда... жены их не умели ни прясть, ни ткать; и если у них являлись какие-нибудь предметы житейский удобств, то все это было награблено у русских Набеги и грабежи знакомили их с этими предметами, но не подвигали к лучшей жизни. Ногаи предпринимали свои набег не столько из корысти, сколь оттого, что иного ничего не умели делать...» [5, 231–232]. Схоже імаго *ногайців* маємо і в описах європейських мандрівників і науковців XVIII–XIX століть, як-от у

«Кримському ханстві»¹ саксонського професора Тунманна: «Вони значно грубіші за кримських татар, живуть переважно в наметах, ведуть кочовий спосіб життя... В них плоскі, чорно-коричневі, в зморшках, обличчя, маленькі глибоко посаджені очі, запалий ніс і дуже мало волосся на обличчі. Вони здатні до грабежу й не прогавлять моменту пограбувати мандрівника, але не вбивають нікого даремно, хоча радо продають полонених, якщо відчувають себе в безпеці. Загалом же вони гостинні, віддають безкоштовно все, що мають, і навіть сердечно запрошують іноземців, якщо тільки останні гарної статури, розважитися з їхніми найгарнішими бранками» [9, 46–47]. До речі, в українському романтичному орієнталізмі будь-які антропологічні характеристики *ногайців* відсутні.

Щодо «етнічного характеру» *кримських татар*, то він конструюється завдяки портретним описам персонажів різних соціальних верст: від кримського хана, імама, мурзи до рядового татарина. При цьому українські романтики підмічають не лише негативні риси характеру *кримських татар*, але й позитивні. Приміром, у «Татарських набігах...» Г. Квітки-Основ'яненка літній татарський мурза є заповзятим садівником і конярем, добрим і благородним господарем, мусульманином без релігійної нетерпимості й фанатичності, не жінколюбом. Тунманн також писав про вихованість, ввічливість і релігійну терпимість *кримських татар*, та зазначав, що вони «займаються хліборобством, виноградарством і садівництвом, але ще без належного запалу. Вони ревно займаються тваринництвом... Переважно вони середнього зросту, але при цьому гарної, правильної комплекції, щирість прозирає в їхніх рисах; на обличчях читається чесність і доброзичливість. Вони цінують людяність і суспільні чесноти. Вони прості й легковірні, сумирні, привітні, послужливі й тямущі. Природа наділила їх прекрасним розумом і гнучким духом, що робить їх надзвичайно здібними до освіти. Загалом вони втратили дуже багато з тієї дикої хоробрості, яка робила їх такими страшними під час їхньої першої появи в Європі... Вони напрочуд гостинні й залюбки виділяють все, що можуть, подорожньому, незалежно від його релігії... Вони більш здатні здійснювати набіги, грабувати, ніж битися...» [9, 21–23]. Останнє тунманнівське речення певною мірою тотожне з описом Г. Квітки-Основ'яненка способу життя сина мурзи – Абдули: він був «лихой парень. Росту високого, лицом красив, лет двадцати двух, наездник отличный; дома жил редко, все большей частью в набегах по разным сторонам...» [4, 532]. Але цей східний красень, хоробрий воїн, палкий коханець, запальний юнак, виявився, як, до речі, і його батько, дуже довірливим і сприйнятливим до магії та чародійства. Разом із тим Г. Квітка-Основ'яненко постійно акцентував той факт, що *кримські татари* – нечестивці, не християни, і цією характеристикою знижував рівень їхньої позитивності («хотя мурза был не злой, а добрый, но все-таки татарин»).

Позитивні образи *кримських татар* маємо і в П. Куліша, який «зобразив татар і турків, – вповні погодимось з Євгеном Нахліком, – не просто як безликих функціо-

¹ Уперше систематизовану інформацію про природу, географію, історію, суспільно-політичний устрій, національний склад Кримського ханства було викладено у книзі «Кримське ханство» Тунманна, написаній 1777 року для популярної в ті часи географічної серії «Великий землепис Бюшінга» («Büshinges grosse Erdbeschreibung»). Майже 150 років ця книга була одним із найдостовірніших джерел про Крим.

нальних учасників української історії (лютих нападників, торговців людьми тощо), а як живих людей зі своїми самодостатніми почуттями й переживаннями, побожністю й гуманністю» [8, 210]. Жорстокі й добрі, хоробрі й лякливі, благородні й ниці, релігійно-фанатичні й віротерпимі, руйнівники й творці є *кримські татари* в «Кудеярі» М. Костомарова, а образ кримського хана Девлет-Гірея доповнює низку романтизованих ідеальних східних правителів (Салладіна В. Скотта та ін.).

Отже, *Пограничне Східне* в українському романтизмі є явищем неоднозначним і багатогранним, і потребує детальнішого і поглибленого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Айзеншток І.* Шляхи засвоєння Сходу в українській літературі / І. Айзеншток // Східний Світ. – Харків : Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. – 1928. – № 2. – С. 193–204.
2. *Вербицька Є.* Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко : Нарис життя і творчості / Є. Вербицька. – Харків : Харківське обласне видавництво, 1957. – 132 с.
3. *Воробкевич І.* Твори : у 2 т. Т. 2 / І. Воробкевич. – Львів : Просвіта, 1911. – 404 с.
4. *Квітка-Основ'яненко Г.* Зібрання творів : у 7 т. Т. 6 : Прозові твори / Г. Квітка-Основ'яненко. – К. : Наукова думка, 1981. – 640 с.
5. *Костомаров М. І.* Твори : в 2 т. Т. 2 : Повісті / М. І. Костомаров. – К. : Дніпро, 1990. – 780 с.
6. *Кочубей Ю.* До специфіки українського орієнталізму / Ю. Кочубей // Східний світ. – 1996. – № 2. – С. 134–139.
7. *Маковей О.* Загальні замітки про оповідання Із. Воробкевича / О. Маковей // Воробкевич І. Твори : у 2 т. Т. 2 / І. Воробкевич. – Львів : Просвіта, 1911. – С. 402–409.
8. *Нахлік Є. К.* Пантелеймон Куліш : Особистість, письменник, мислитель : наукова монографія : у 2 т. Т. 2 : Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша / Є. К. Нахлік. – К. : Український письменник, 2007. – 462 с.
9. *Тунманн.* Крымское ханство / Тунманн ; пер. с нем. – Симферополь : Таврия, 1990. – 96 с.
10. *Шкандрій М.* В обіймах імперії: Російська і українська література новітньої доби / М. Шкандрій ; пер. з англ. – К. : Факт, 2004. – 496 с.
11. *Imagology: The Cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey / Ed. by Manfred Beller and Joep Leerseem.* – Amsterdam – N. Y., 2007. – 476 p.
12. *Rodinson M.* Europe and the Mystique of Islam / M. Rodinson. – Seattle ; London : University of Washington Press, 1987. – 163 p.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2012

Прийнята до друку 22.11.2012

THE FRONTIER EASTERN IN THE POETICS OF UKRAINIAN ROMANTICISM**Iryna PUPURS**

*National Academy of Science of Ukraine, Shevchenko Institute of Literature,
Department of Comparative Literature,
4 Grushevsky Str., Kyiv, 01001, Ukraine,
e-mail: arendarenko27@rambler.ru*

The purpose of this article is to present from the point of view of the literary imagology *the Frontier Eastern* in the Ukrainian Romanticism's poetics. There have been analyzed the following problems: a) Romanticized *Crimean, Nogaiskoje, Muslim as the Frontier Eastern's* part: geocultural and religious imago, the typical perceptions of the Orient («East – exotics», «East – enemy»); b) the ethnic character of the Crimean Tatars and Nogai people.

Key words: *Frontier Eastern*, Ukrainian Literary Romanticism, *Crimean, Nogaiskoje, Muslim*, geocultural and religious imago, the typical perceptions of the Orient («Orient – exotics», «Orient – enemy»), ethnic character.

ПОГРАНИЧНОЕ ВОСТОЧНОЕ В ПОЭТИКЕ УКРАИНСКОГО РОМАНТИЗМА**Ірина ПУПУРС**

*Институт литературы имени Т. Г. Шевченко НАН Украины,
отдел компаративистики,
ул. Грушевского, 4, Киев-1, 01001, Украина,
e-mail: arendarenko27@rambler.ru*

Анализируется с позиций литературоведческой имагологии *Пограничное Восточное* в поэтике украинского романтизма – *Крымское, Ногайское, Мусульманское*. Исследуется геокультурное и религиозное імаго, типично-ориенталистические перцепции («Восток – экзотика», «Восток – враг»), этнический характер крымских татар и ногайцев.

Ключевые слова: *Пограничное Восточное*, украинский литературный романтизм, *Крымское, Ногайское, Мусульманское*, геокультурное и религиозное імаго, типично-ориенталистические перцепции («Восток – экзотика», «Восток – враг»), этнический характер.